

mélyülő hasadéokban fölsejlenek egy „ötödik csapda” körvonalai, meglehetősen a legveszedelmesebbé, legidőszzerűtlenebbé. Megkésztett ez a recenzió, de sajnos, nem elkésztett: Pintér Lajos szép kicsi könyve ma időszzerűbb, mint valaha. Persze ne általános gyógyírt és ne konkrét receptet várjunk tőle, nem az a költő dolga. De az egymásnak feszülő indulatok világában tán megkívántathatja a vadszeder útján járók szelíd bölcsességét: „nem az a kérdés, hogy az erdőben jár az ember, hanem az a kérdés, kitalál-e belőle!” Ez a kérdés, csakugyan. Ma, úgy lehet, ez a legégetőbb. Válasz a kérdésre nincs, a kiutat pontosan senki meg nem tudja mutatni, bár újra magabiztosak és felfuvalkodottak hangjától hangos az erdő. Jobb lenne pedig, ha legalább egy kicsit figyelnének a költőre: „Apám a sárban taposott mindig, s végül föllépett egy csillagra. Tessék ellesni életének modelljét és filozófiáját. Sárban akarok taposni én is, s minden gesztusom által föllépni egy csillagra. Ha akarod, te cselekedj fordítva: járj csillagokon, s hullj végül a sárba.” (*Magvető, 1989.*)

VEKERDI LÁSZLÓ

Füzi László: Szerepek és lehetőségek

Füzi László első könyve — mint minden válogatás — inkább a szerző érdeklődését, szemlélet- és módszerbeli irányultságát tanúsítja, nem pedig munkásságát, a teljesítmény egészét, amely e kötet anyagához képest jóval kiterjedtebb. Hiányzik belőle például a *Forrás* (fő)szerkesztőjének „ars poetica”, amely nélkül a szűkebb pátria folyóirata nem növekedhetett volna az egyetemes magyar irodalom egyik fontos orgánumává, vagy a pusztán filológiai, illetve kritikai érdekű írások sorozata (így a Németh László-levélpublikációk és a nyolcvanas évek irodalmát szemlélő bírálatok nagyobb része), amelyeknek közlése — a részletek minuciózus hangsúlyozásával — tán elnehezítette volna a szerkezetet. Ha nélkülözi is a teljesség igényét, a tanulmánygyűjtemény — a maga jelzésszerűségével — mégis kétségtelenné teszi: jól felkészült, invenciózus irodalomtörténész munkája.

Füzi tájékozódásának egyik iránya a két világháború közti magyar irodalom, középpontban a népi mozgalommal és Németh László életművével. Hogy mennyire fontos e tárgy körben az értékelmutatás, az eszmei tisztázás és a mértéktartóan reális ítélkezés, mi sem bizonyítja jobban, mint a népiekre zúduló és méltánytalan kritikai pergőtűz, a megalapozatlan gyanúsítások özöne, amely a marxista pártállam bukása után sem csillapodott, sőt új bázisára lert egyfajta (nemzeti közömbösségre hajló) liberális szemléletmódban. A soha vissza nem vont 1958-as pártállásfoglalás erőnyekét torzította hibává: a magyar forradalom szellemi előkészítését „destruktív” magatartássá, a darabjaira szakadt nemzet érdekképviselését „burzsoá nacionalizmussá”, a nyugati kapitalista és keleti bolsevista társadalomszervező receptek dogmatikus másolása elleni tiltakozást „harmadikutas” utópiává. Újabban kezd fonákjára fordulni e bírálat: eszerint (például Németh G. Béla interpretációjában) a népiek és a hatalom konszenzusa alapozta meg a Rákosi- és Kádár-rezsim kul-

túrpolitikáját; az írók kiszolgálták a rendszert, amely (Németh László keserű szavával) „leváltásra ítélt irányként” kezelte s szórta szét őket. Am egy-két ember opportunizmusa (Darvasé, Erdeié) mégse cáfolhatja a tényeket: hogy az ötvenes években Kodolányi, Sinka, Féja, Németh és mások némaságra ítéltettek, Veres Péter politikai pályája meg a *Paraszti jövődövel* zárult, hogy emigrációba kényszerült Kovács Imre, Gombos Gyula, Szabó Zoltán, és az ellenállás nagy műveit, az *Egy mondatot* és a *Galileit* mégiscsak Illyés Gyula, illetve Németh László írta meg, hogy Aczél idején tilalmi listára került a *Szellem és erőszak* és a *Sorskérdések*, a cenzúra következetes szigorral rostált. A népiek a „narodnyikizmus” hazai változatát képviselték volna? A parasztság sorsában — a német, majd a szovjet imperializmus fenyegetése közepette — a nemzet hanyatlását ábrázolták, és a magyarság felemelkedésének esélyét kutatták. Megfertőzte volna őket az antiszemitizmus? Mint Bibó megállapította: a jobboldal nem kis megbotránkozására nem a faji, hanem a szociális problémát tekintették fő kérdésnek. Füzi László a polémiák elfogultságát meghaladón, sine ira et studio tárgyilagossággal foglalkozik a mozgalom történetével. Egyfelől magatartásmodelleket ír le, a kötődés különféle típusait: a publicistáét, akinek fő érdeme a szerep átpolitizálásában rejtezik (Féja Géza), a gondolkodó íróét, aki a teória kidolgozását vállalja (Németh), a műveiben erős osztálytudatot érvényesítő s a praxis iránt különösképp érzékeny östehetségét (Veres Péter). Másfelől portrékat nagyít ki, mindenekelőtt Németh Lászlóét.

A kötet legterjedelmesebb s legnagyobb igényű tanulmánya, a *Németh László pályája a Tanú előtt* — egy írói korszakmonográfia jól átgondolt vázlata. A „készülődés” időszakát „vállalkozásként” ábrázolja, az alkat és a történelmi igény kettős kötésében, a „szorongó tájékozatlanság” fölfedező szenvedélyének ígázatában. Az ekkor keletkezett művek szerves egységet alkotnak, anélkül azonban, hogy a pálya „kinetikáját” zárt gondolatrendszerbe merevíténék. „Csak a tunya szellem véleményei szilárdak; az eleven: mozgó víztükör, kavargó ég” — olvassuk az írói vallomásban. Az alapélmény, melyből — Füzi okfejtése szerint — Németh első alkotói korszaka kibontakozik, az ön- és sorsszemlélet tudatosodása; egyfelől az „anyai” és az „apai” örökség feszültségének, a világuidegenség-érzés és a kapcsolatkereső ösztön ellentmondásának (s katarzisként: a „nappali álmoknak”) a vállalása, másfelől meg a kor egyetemes és nemzeti válságának a felismerése, kiütkeresés a kataklizmából, melyet Ady *A halottak élén* látomásaiban, s Szabó Dezső *Az elsodort falu* eposzregényében ábrázolt. A szerző jó érzéssel jelöli meg 1929-et határpontként: ekkorra alakul ki — főképpen a kritikában és a regényműfajban — az életmű önálló arculata. Németh most választja el (a „harmadik Magyarországg” programjában) a „népiességet” a „népiségtől”; az előbbit egyetlen költő (Petőfi) modorának megsokszorozásaként határozza meg, amely a XX. századdal érvényét veszti, az utóbbit pedig „prepoetikus energiák” érvényesüléseként, amelybe már Ady is belefér. A „szellem emberének” a kultúra egészére tekintő perspektívája (*Új enciklopédia*), a modern nyugati gondolkodás és irodalom fölfedezése (*Kritikai napló*), a nemzedékszervezés szervezői feladatainak vállalása (*Új nemzedék*) már a *Tanú* előjátéka. A regényíró most teszi meg a nagy ugrást a Szabó Dezső—Móricz Zsigmond-féle hagyománytól, amelyet az *Akasztófavirág* képviselt, az alkati személyiségképet érvényre juttató, az ideológiát „néma vallásra” lebontó tudatregényig, mely — némiképp Gide és a korai egzisztencializmus hatására utalón — az *Emberi színjátékban* ölt

testet. A másik Németh László-tanulmány, a *Kultúra — civilizáció — világ-civilizáció* az író öregkori szemléletváltását jellemzi: a spengleri—frobeniusi kultúrtypológiát — nem kis részben Toynbee integrációs elméletének ösztönzésére — globális látásmóddal váltja fel. A gondolatmenetből, amely a közvetlen politizálást tudománytörténetbe rejti, program is születik: a népek csak akkor lehetnek otthonukra az egységes világcivilizációban, ha nem csupán a gazdaság „durva abroncsa” tartja össze, hanem mint helyi szín, ősi kultúrájuk kötőanyaga is. Ennek az írásnak azonban jóval alacsonyabb a kidolgozottsági foka, mint az előzőnek: inkább csak előkészület, problémafelvetés, elvi alapozás egy átfogó — a *Magyar műhely* történetét tárgyaló — nagyobb tanulmányhoz.

A szerző érdeklődésének másik iránya a nyolcvanas évek magyar irodalma. E témakörrel azonban sokkal mostohábban bának a kötet szerkesztője, mint az irodalomtörténeti érdekű szemelvényekkel. Az irodalom e fejezetben kissé háttérbe szorul a megelevenedő politológia mögött. Az itt közölt írások közül a legtanulságosabb a *Helyünk Európában* című tanulmánygyűjtemény recenziója, amely a költő Adytól a történész Szűcs Jenőig a közép-kelet-európai helyzet tudat dokumentumait tekinti át. Tán csak a végkövetkeztetésével volna vitázni valónk: a „globalizáció” szerintünk nem teszi túlhaladottá s feleslegessé a régiószemléletet; a két felfogás kölcsönhatásából nőhet csak ki az ezredvég korszerű történelemfelfogása.

A *Szerepek és lehetőségek* tanulmányantológiája jól tükrözi szerzőjének irodalomtörténet-írói kvalitásait: a filológiai megalapozottság és az elméletalkotó képesség egyensúlyát, az esszéstílus (képek helyett fogalmakat kitüntető) racionalizmusát, a műelemző érzékenységet, mely különösképp az *Emberi színjáték* vizsgálatában tűnik ki. (*Magvető Kiadó, 1990. JAK-füzetek 44.*)

GREZSA FERENC

Pszeudo-tudósítások képzelt élményekről

SZIJJ FERENC: A LASSÚ ÉLET TITKA

Mindig öröm észlelni, ha egy könyvsorozatban olyan mű jelenik meg, amely a sorozat elindítóinak deklarált céljaival — jelen esetben a „fiatai”, s e fiatalság ódiúmainál sújtott írástudók kötetéhez segítségével — nyilvánvalóan egybevág. A folyóirat- és antológiaközlésekből már ismert Szijj Ferenc első verseskötete iránt már ez a tény is ébreszthet bizonyos rokonszenvteljes várakozást, amelyet csak fokozhat — ha nem hagyjuk könnyelműen-szeleburdin figyelmen kívül — a kötet címe. *A lassú élet titka*. Nagy találat. A félreismerhetetlen irónián kívül, mindazonáltal tőle el nem választhatóan, van ennek a címnek egy *halálosan* komolyan veendő jelentésrétege is. Mennyire nincs segítve azzal senkin, ha a bio-étrendtől a gyógyfűteákon át a jógáig mi mindent népszerűsítő kézikönyvek valóban bevezetik is „a hosszú élet titká”-ba! Mennyi (önkényes) filozófiai prekonceptió, mennyi Tízparancsolat- vagy